

Neolit i wczesna epoka brązu

LECH CZERNIAK, BOŻENA DZIEDUSZYCKA

BADANIA RATOWNICZE W POLANOWICACH, WOJ. BYDGOSZCZ,
STANOWISKO 6(Przyczynek do studiów nad metodyką taksonomii typologiczno-
-chronologicznej ceramiki kultur wstęgowych na Kujawach)

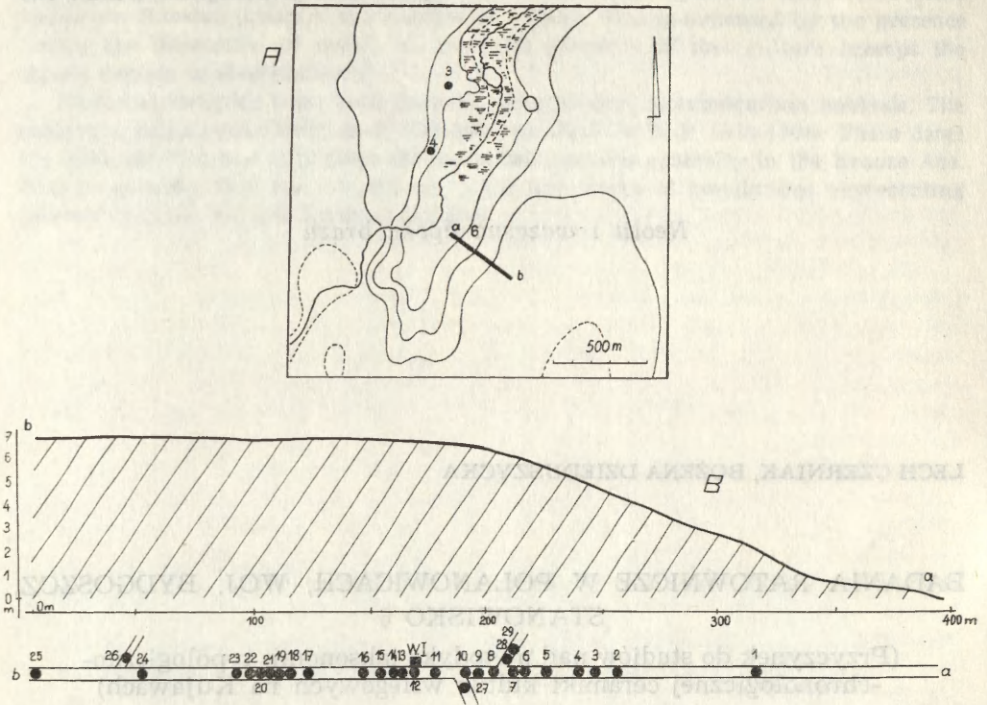
Stanowisko 6 w Polanowicach, odkryte podczas badań powierzchniowych w 1967 r.¹, zlokalizowane jest na skłonie wyniesienia o wystawie zachodniej nad rozległą doliną dawnego cieku wodnego, uchodzącego w odległości ok. 8 km na północ od jeziora Gopło (ryc. 1). Jest to strefa ziem czarnych na podłożu gliniastym².

W roku 1976 teren ten objęto pracami melioracyjnymi, przecinając omawiane stanowisko rowem na długości 500 m (szer. 0,5 m, głęb. 1,0-1,4) po linii wschód—zachód. Od rowu tego odchodziły co 10-15 m rowy pomocnicze o długości 5-7 m³. Technika badań ratowniczych podjętych przez Ekspedycję Wykopaliskową w Polanowicach (Zakład Archeologii Wielkopolski IHKM PAN w Poznaniu) polegała na udokumentowaniu profilów rowów melioracyjnych oraz pobraniu ze zniszczonych partii obiektów próbek materiałów ruchomych. Dla uszczegółowienia uzyskanych informacji założono sondaż o wymiarach 2,7×1,2 m (ryc. 2).

¹ Por. B. Danielczyk, *Badania powierzchniowe w dorzeczu górnej Noteci*, Spraw. Arch., t. 21: 1969, s. 301 n.; B. Dzieduszycka, *Rejestr stanowisk w rejonie Gopła*, FAP, t. 26: 1975. W trakcie badań powierzchniowych zanotowano wyłącznie ślady osadnictwa (ceramika) z XIII-XV w. W kontekście danych zarejestrowanych w efekcie badań ratowniczych (por. niżej) fakt ten może być interesującym przyczynkiem do oceny reprezentatywności wyników badań powierzchniowych dla studiów osadniczych.

² Por. W. Cieśla, *Właściwości chemiczne czarnych ziem kujawskich na tle środowiska geograficznego*, Poznań 1961.

³ Rowy melioracyjne wykonane zostały pługiem melioracyjnym typu ETC produkcji ZSRR. Profile rowów odznaczają się prostymi, gładkimi ścianami, dosyć dobrze czytelnymi z punktu widzenia obserwacji stratygraficznych. Urobek odkładany jest w równych rzędach na boki, tak iż łatwo jest określić miejsce, z którego został wybrany. Powyższe walory pługa, ocenione przez nas w terenie, wskazują, iż mógłby on być szczególnie cenną pomocą przy weryfikacji danych z badań powierzchniowych.

Ryc. 1. Polanowice, woj. Bydgoszcz, stan. 6:

A — plan sytuacyjny lokalizacji stanowiska (linią a-b oznaczono rów melioracyjny); B — rzut poziomy rowu melioracyjnego z zaznaczonymi obiektami oraz przekrój pionowy zbocza w miejscu lokalizacji rowu

A — situation plan of the site (line a-b denotes the drainage ditch); B — ground plan of the drainage ditch with features and vertical section of the slope at the location point of the ditch

W sumie odkryto 31 obiektów, notując następujące zróżnicowanie kulturowo-chronologiczne: 9 KCWR, 4 KCSz, 2 KŁ, 4 średniowieczne (schyłek XIII i XIV-XV w.), 3 nowożytnie (XVI-XVII w.) i 6 nie określonych (bez ceramiki). Ogół informacji z tego zakresu przedstawia ryc. 3⁵. Ilość oraz walory poznawcze stojących do naszej dyspozycji materiałów motywują ograniczenie dalszej analizy do pozostałości KCWR. Próba określenia ich bliższej pozycji chronologicznej oraz perspektywa opracowań dalszych materiałów tej kultury⁶ skłoniły nas do nieco szerszych rozważań, skierowanych głównie na zagadnienia metodyczne określone w podtytule pracy. Ponadto w uwagach końcowych zawarliśmy sformułowanie odnośnie do form i stref zasiedlenia na stanowisku 6 w Polanowicach.

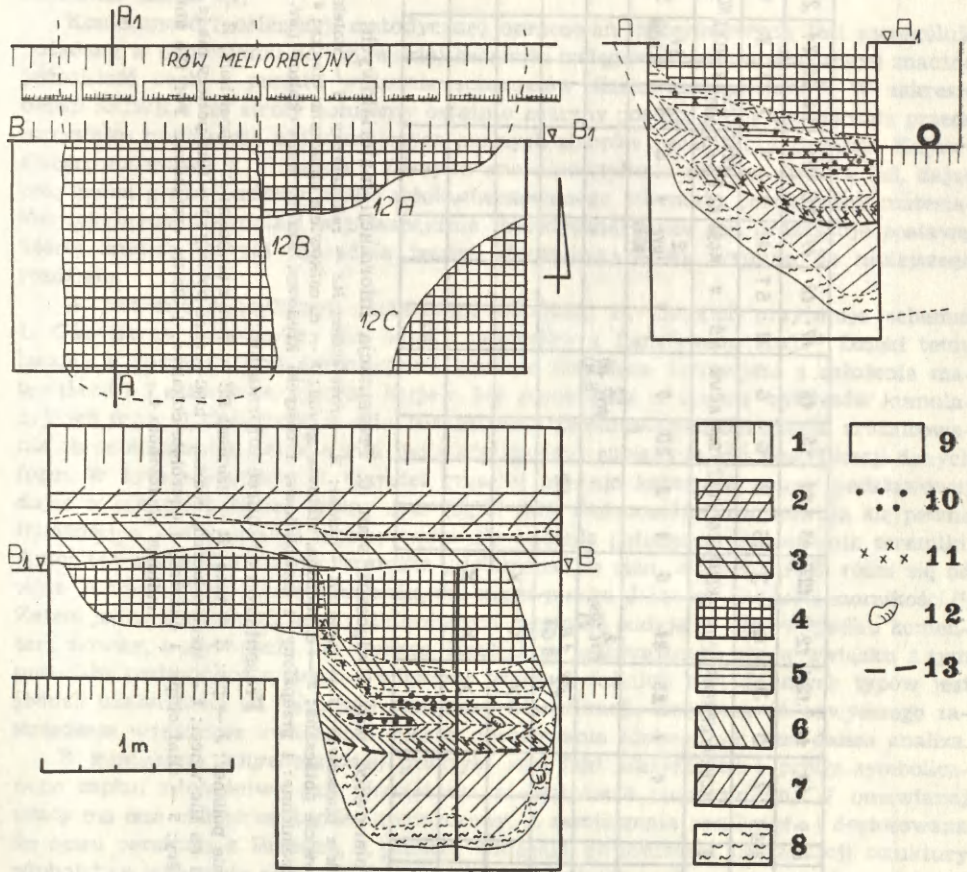
⁴ W pracy używamy następujących skrótów: KCWR — kultura ceramiki wstęgowej rytej, KCSz. — k. ceramiki sznurowej, KL — k. lendzielska, KPL — k. pucharów lejkwatych, KŁ — k. łużycka. Bliskie nawiązania technologiczne ceramiki KCSz do ceramiki KPL sugerują jej związek z najstarszą fazą KCSz („starosznurową”).

⁵ Rodzaj odkrywki uniemożliwia ocenę wielkości i charakteru poszczególnych obiektów motywując pominięcie tej kategorii danych (ryc. 3). Odnośnie do charakteru wypełnisk obiektów próbą reprezentatywną mogą być opisane dokładniej obiekty 12 A-c z sondażu I (ryc. 2).

⁶ Uwaga ta dotyczy głównie bardzo dużej serii materiałów z Łągiewnik, stan. 5, położonych w sąsiedztwie Polanowic. Ich opracowanie przewidziane jest na rok 1978.

I. PRÓBA OCENY METOD TAKSONOMII TYPOLOGICZNO-CHRONOLOGICZNEJ ORAZ PREZENTACJI CECH CERAMIKI KCWR

Najsłabszą stroną dotychczasowych publikacji materiałowych jest ich opisowość wykazująca niedostatek badań podstawowych (w zakresie typologii). Równolegle obowiązujące aktualnie schematy taksonomii chronologiczno-kulturowej operują kryteriami zmian jakościowych i intuicyjno-ilościowych, głównie z zakresu zdobnictwa

Ryc. 2. Polanowice, woj. Bydgoszcz, stan. 6. Rzut poziomy i profile obiektów w sondażu I:

1 — warstwa orna — czarnoziem; 2 — intensywnie brunatnoczarna próchnica; 3 — próchnica jw., z domieszką gliny; 4 — intensywnie czarnobrunatna próchnica; 5 — intensywnie czarna próchnica; 6 — brunatna próchnica zmieszana z żółtą gliną; 7 — glina z domieszką brunatnej próchnicy; 8 — brunatna ziemia o cechach murszu; 9 — skała macierzysta — glina zwałowa ciężka; 10 — węgiel drzewny; 11 — grudki polepy; 12 — kamienie; 13 — poziom maksymalnej głębokości zalegania inwentarza ruchomego

Ground plan and sections of features in sondage I:

1 — arable soil — chernozem; 2 — intensively brown-black humus; 3 — humus as above with admixture of clay; 4 — intensively black-brown humus; 5 — intensively black humus; 6 — brown humus mixed with yellow clay; 7 — clay with admixture of brown humus; 8 — brown earth showing characteristics of boggy soil; 9 — parent rock, heavy till; 10 — charcoal; 11 — lumps of daub; 12 — stones; 13 — level of the maximum depth at which portable finds occurred

NR	OBJEKTU	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12A	12B	12C	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	SOND. I			
CHARAKTER	DOM	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	J	G	J	S	S	G	G	?	S?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	LARSTWA		
CHRONOLOGIA	N	KL	WS	?	WS	WS	WS	?	?	?	KCHR	KCHR	KCHR	KCHR	KCHR	KCHR	KCHR	KCHR	KCHR	WS	?	KCSZ	KL	KCSZ	KCSZ	KCSZ	?	KCSZ	KCSZ	KCHR	N	N	KCHR			
CERAMIKA	1	1 ¹	1 ²	1 ³						1	1	23	81		5	1	2	20	9			2	1	6	1	6+	3	2	1	4 ¹	1	45				
ILOSC																						(RVC, 10d)					2	2								
KRZEMIENIE																																				
NARZEDZIA																																				
KAMIENNE																																				
POLEPA													X	X	X																					
KOŚCI													X	X	X																					
INNE	C																																			
ZAMARTOSC																																				

Ryc. 3. Polanowice, woj. Bydgoszcz, stan. 6. Prezentacja informacji materiałowych:

C — cegły; G — glinianka; Gł — gładzik z piaskowca; J — jama; K — kafele; R — rozcieracz; RZ — rak żelazny; S — dołek posturowy; Z — fragment żarna nieckowatego; 1 — ceramika całkowicie obtaczana; 2 — c. toczona, stalowa, gruba; 3 — c. całkowicie obtaczana cienka; 4 — c. ceglastoszara toczona; 5 — okrzeski krzemienne: 1 przepalony, 2 czekoladowe, 1 bałtycki kredowy. Skróty nazw kultur por. przyp. 4

Presentation of source information:

C — bricks; G — clay pit; Gł — sandstone polisher; J — pit; K — tiles; R — iron crampoon; RZ — post-hole; S — fragment of saddle quern; Z — pottery made by hand and finished on the wheel; 2 — steel-coloured, coarse, wheel-turned pottery; 3 — fine pottery made by hand and finished on the wheel; 4 — red-grey wheel-turned pottery; 5 — flint chips: 1 charred, 2 chocolate-coloured, 1 Baltic cretaceous. For the abbreviation of the names of cultures cf. footnote 4

i morfologii ceramiki⁷. Rysujące się w ten sposób sprzężenie zwrotne między obu etapami postępowania badawczego określa ogólniejszą sytuację w archeologii, której motywacji, naszym zdaniem, należy upatrywać w przekonaniu o braku możliwości uzyskania dalszego postępu w dziedzinie chronologii na drodze uszczegółowienia i poszerzenia zakresu metody typologicznej. Tłumacząc częściowo taką postawę należy podkreślić fakt, iż trudno byłoby podważyć generalną poprawność większości tego typu ustaleń. Są one jednak mało efektywne przy próbie datowania małych zbiorów oraz obserwacji dynamiki zmian w krótszych odcinkach czasu, mających charakter ilościowy.

Konieczność reorientacji metodycznej opracowań materiałowych jest szczególnie pożądana w odniesieniu do kujawskiej ceramiki wstęgowej rytej wykazującej znaczną jednolitość cech z punktu widzenia schematów śląsko-małopolskich⁸. W zakresie badań KCWR z tej strefy notujemy ostatnio znaczny postęp, który uwidacznia przede wszystkim publikacja najliczniejszych znanych zbiorów ceramiki, z Brześcia Kujawskiego, autorstwa R. Grygiela⁹. Zamyka ona niewątpliwie pewien etap badań, dając pozytywną próbę budowy ściśle udokumentowanego schematu periodyzacji materiałów lokalnych. Natomiast w płaszczyźnie metodycznej autor ten prezentuje postawę, której analiza szerzej uzasadnia uwagi sformułowane we wstępie do niniejszego rozdziału.

W zakresie klasyfikacji technologii ceramiki R. Grygiel przyjmuje schemat L. Gabałówny opracowany dla opisu materiałów z Radziejowa Kuj.¹⁰ Dzięki temu łącznie z Polanowicami dysponujemy obecnie jednolicie opisanymi z założenia materiałami z 7 stanowisk z terenu Kujaw. Ich zestawienie w formie wykresów kumulacyjnych (ryc. 4), dokonane w celu rozpatrzenia ewentualności określenia zróżnicowania chronologicznego, uwidacznia jednakże znaczny subiektywizm klasyfikacji danych form. W tym kontekście R. Grygiel częściej operuje kategorią grupy podstawowej dając w efekcie bardziej ogólny opis (A, E itd.). Jednocześnie zarysowują się pewne trudności w zastosowaniu tego systemu dla oddania pełnego zróżnicowania ceramiki. Autor ten stwierdza np., że ceramika „delikatna” ze stan. 3 (grupa A/E) różni się od tejże (A/E!) ze stan. 4 dużą domieszką drobnego piasku dającego poczucie szorstkości¹¹. Zatem jedną z istotnych cech różnicujących ceramikę oddaje w tym wypadku komentarz słowny, a nie tabela lub wykres. Realizacja nasuwającego się w związku z tym postulatu rozbudowy systemu i większej precyzji definicji wyróżnianych typów jest jednak uzależniona od celu, jaki stawiamy klasyfikacji. Konieczność powyższego zastrzeżenia wyraziście uwidacznia sposób opracowania zdobnictwa oraz dalsza analiza.

W kontekście dotychczasowej praktyki sam fakt klasyfikacji i próby symbolicznego zapisu zdobnictwa jest zjawiskiem niewątpliwie pozytywnym. W omawianej pracy ma ona charakter bardzo uproszczonego. Z zamierzenia zamknięta i dostosowana do opisu ceramiki z Brześcia, z punktu widzenia ewentualnej prezentacji struktury zdobnictwa wykazuje szereg niekonsekwencji typologicznych, np. typem jest zarówno pojedynczy wążek (typ e), jak i układ wążków na całym naczyniu (a, b), a także zachowany fragment któregoś z powyższych typów (np. wążek określony jako typ c może być fragmentem typu b)¹².

⁷ Por. m. in. A. Kulczycka-Leciejewiczowa, *Ze studiów nad kulturą ceramiki wstęgowej w Polsce*, APolski, t. 13: 1968, z. 1, s. 80 n.; T. Wiślański, *Uwagi o kulturze ceramiki wstęgowej rytej na terenie Polski północno-zachodniej*, [w:] *Z badań nad kulturą ceramiki wstęgowej rytej*, Kraków 1970, s. 30 n.

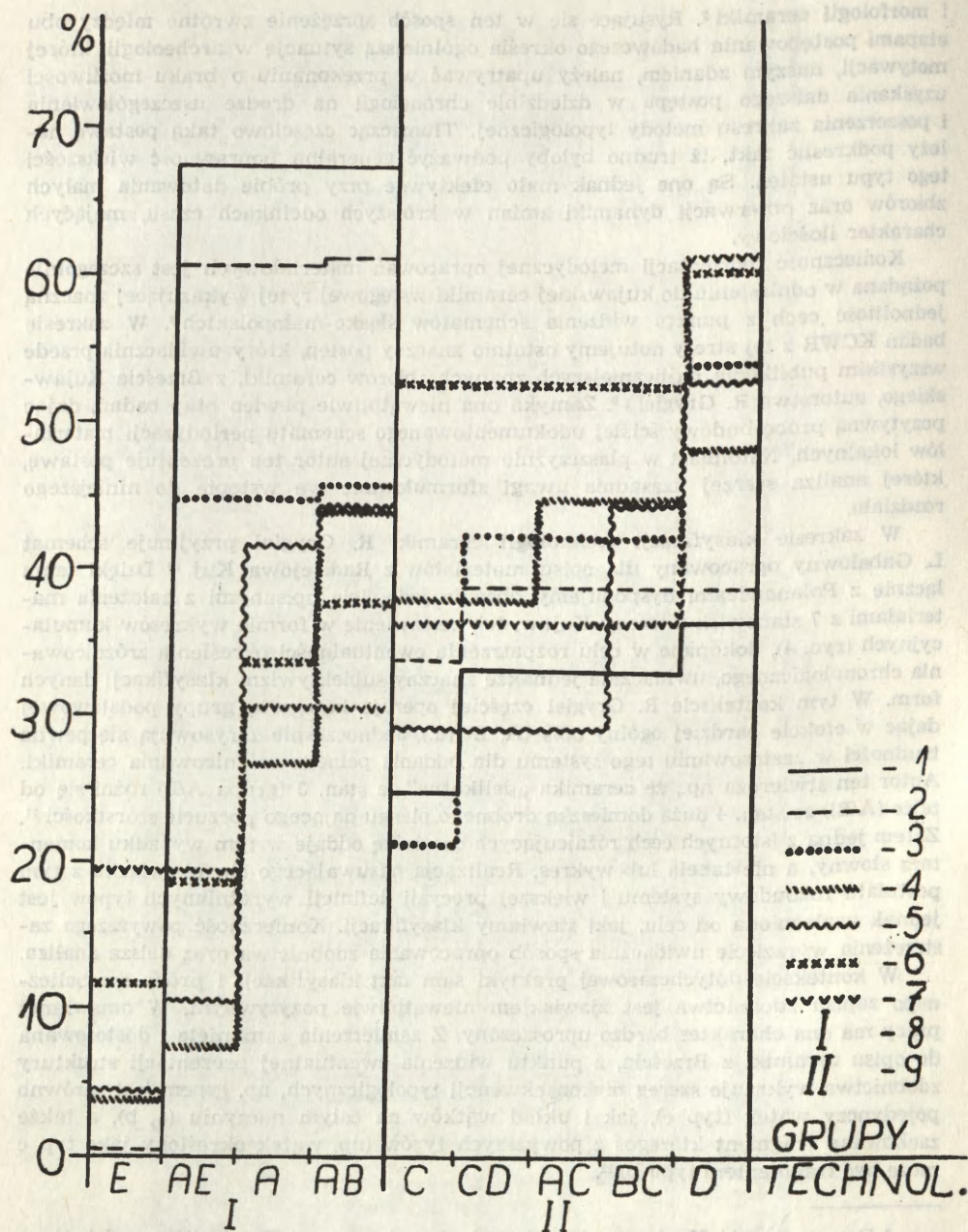
⁸ Por. przyp. 7.

⁹ R. Grygiel, *Osady kultury ceramiki wstęgowej rytej w Brześciu Kujawskim koło Włocławka*, Prac. Mat. Łódź, nr 23: 1976, s. 5 n.

¹⁰ L. Gabałówna, *Ślady osadnictwa kultur z cyklu wstęgowych w Radziejowie Kujawskim*, Prac. Mat. Łódź, nr 9: 1963, s. 28 n.

¹¹ Grygiel, *op. cit.*, s. 20.

¹² Grygiel, *op. cit.*, s. 10 i tabl. XLIII.

Ryc. 4. Kultura ceramiki wstęgowej rytej na Kujawach. Zestawienie wykresów kumulacyjnych struktur technologicznych ceramiki z poszczególnych stanowisk:

1 — Brześć Kuj., woj. Włocławek, stan. 3 (R. Grygiel, *Osady...*, tab. II); 2 — Brześć Kuj., stan. 4, jama 9 (op. cit., tab. I); 3 — Brześć Kuj., stan. 4, jama 643 (op. cit., tab. I); 4 — Polanowice, stan. 6, jama 12 B (por. ryc. 7); 5 — Radziejów Kuj., woj. Włocławek, stan. 5, jama 4 (L. Gabałówna, *Ślady osadnictwa...*); 6 — Radziejów Kuj., stan. 24 (l.c.); 7 — Wola Kożuszkowa, woj. Bydgoszcz, stan. 1 (R. Grygiel, *Osada kultury ceramiki wstęgowej rytej w Woli Kożuszkowej, pow. Mogilno (stanowisko I)*, FAP, t. 25: 1975, s. 60 n.); 8 — ceramika „delikatna”; 9 — ceramika „gruba”

Równie silny sprzeciw budzi przyjęcie technologii ceramiki jako podstawowego kryterium klasyfikacji zdobnictwa (I — zdobienie na ceramice „delikatnej” i II — na ceramice „grubej”). Korelacja cech odrębnych jest zabiegiem analitycznym wyższego stopnia. Wprowadzona na poziomie analizy początkowej danej cechy uzależnia przedstawiając ją system, utrudniając uwypuklenie całokształtu korelacji. Konkretniej: stwierdzenie związku technologii i zdobnictwa ceramiki KCWR już na etapie klasyfikacji samego zdobnictwa oddaje co prawda tę bardzo oczywistą prawidłowość, zaciera jednakże niemniej istotny wniosek o załamaniu się tejże reguły w późnej fazie (stosowanie zdobień „delikatnych” na ceramice „grubej”) ¹³.

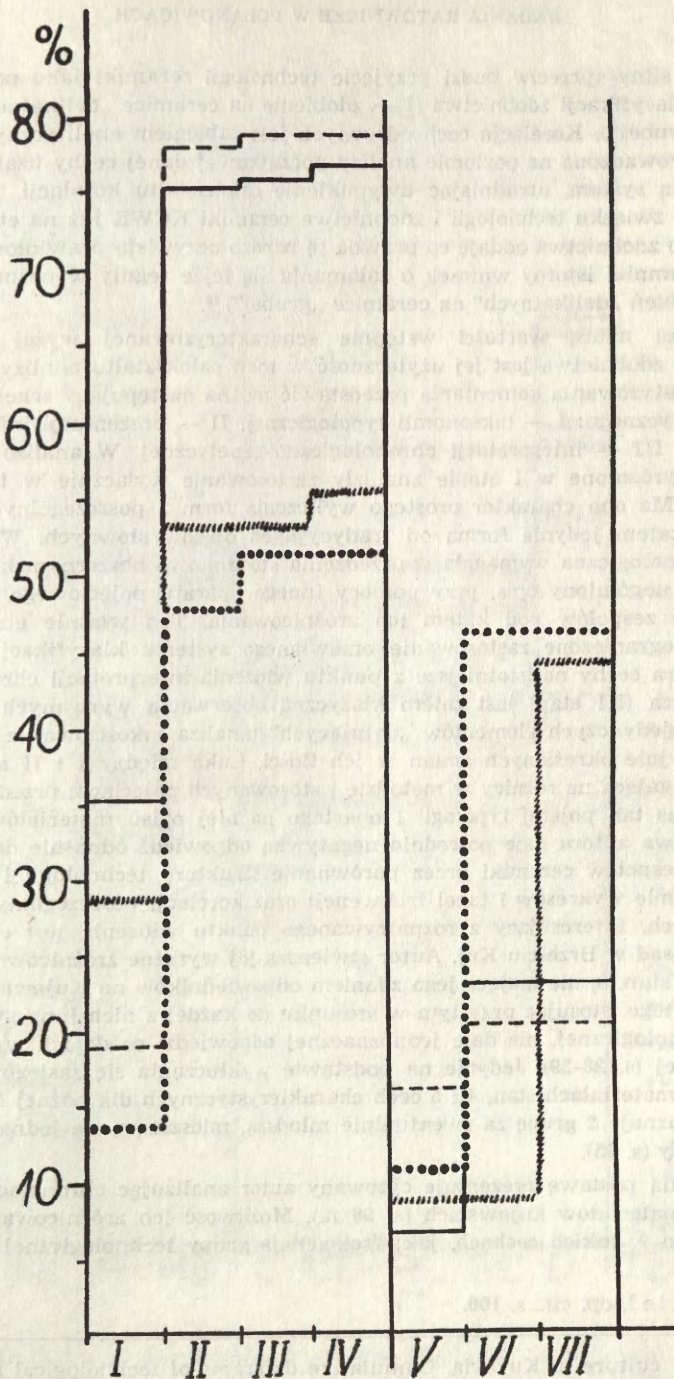
Pełniejszą miarą wartości wstępnie scharakteryzowanej wyżej systematyki technologii i zdobnictwa jest jej użyteczność w toku całokształtu analizy materiałów. Dla usystematyzowania komentarza przedstawić można następujący schemat postępowania analitycznego: I — taksonomii typologicznej, II — prezentacji informacji materiałowych, III — interpretacji chronologiczno-genetycznej. W analizowanej pracy kategorie wyróżnione w I etapie znalazły zastosowanie wyłącznie w tabelarycznej prezentacji. Ma ona charakter prostego wyliczenia form z poszczególnych obiektów, odbiegając zatem jedynie formą od tradycyjnych opisów słownych. W tym ujęciu analiza chronologiczna wymagała poprzedzenia stosunkowo obszernym komentarzem, którym jest uogólniony opis, przy pomocy innego aparatu pojęciowego (!), cech poszczególnych zespołów pod kątem ich zróżnicowania. Ten właśnie etap najsilniej uwidacznia ograniczone zastosowanie omawianego systemu klasyfikacji: jako zbyt ogólny zaciera cechy najistotniejsze z punktu widzenia interpretacji chronologicznej. Dalsza analiza (III etap) jest zatem klasyczną obserwacją wyrwanych z szerszego kontekstu pojedynczych elementów „datujących” (analiza jakościowa), z uwzględnieniem intuicyjnie określonych zmian w ich ilości. Luka między I i II a III etapem analizy, polegająca na różnicy w metodzie i stosowanych pojęciach, przede wszystkim podważa sens tak pojętej typologii i opartego na niej opisu materiałów. Z drugiej strony postawa autora daje pośrednio negatywną odpowiedź odnośnie do możliwości datowania zespołów ceramiki przez porównanie struktury technologii i zdobnictwa, ujętej w formie wykresów i tabel frekwencji oraz korelacji poszczególnych kategorii typologicznych. Interesujący z rozpatrywanego punktu widzenia jest efekt analizy ceramiki z osad w Brześciu Kuj. Autor stwierdza jej wyraźne zróżnicowanie na dwie grupy: 1) to stan. 3, nie mające jego zdaniem odpowiedników na Kujawach, i 2) stan. 4 i 5. Mimo tego, stosując przy tym w stosunku do każdej z nich inny system klasyfikacji chronologicznej, nie daje jednoznacznej odpowiedzi co do ich wzajemnej relacji czasowej (s. 28-29). Jedynie na podstawie wykluczania się zasięgów osad oraz przewagi w materiałach stan. 4 i 5 cech charakterystycznych dla późnej fazy rozwoju tej kultury uznaje 2 grupę za ewentualnie młodszą, mieszczącą się jednak w obrębie tej samej fazy (s. 95).

Nieco inną postawę prezentuje cytowany autor analizując chronologię względną wszystkich materiałów kujawskich (s. 96 n.). Możliwość ich zróżnicowania na dwie fazy widzi on w takich cechach, jak: frekwencja grupy technologicznej E i D (ina-

¹³ Grygiel, *op. cit.*, s. 100.

Bandkeramik culture in Kuyavia. Cumulative diagrams of technological structures of pottery from particular sites:

1 — Brześć Kujawski, province of Włocławek, site 3 (R. Grygiel, *Osady...*, table II); 2 — Brześć Kujawski, site 4, pit 9 (*op. cit.*, table I); 3 — Brześć Kujawski, site 4, pit 643 (*op. cit.*, table I); 4 — Polanowice, site 6, pit 12 B (cf. fig. 7); 5 — Radziejów Kujawski, province of Włocławek, site 5, pit 4 (L. Gabałówna, *Ślady osadnictwa...*); 6 — Radziejów Kujawski, site 24 (*l.c.*); 7 — Wola Kożuszkowa, province of Bydgoszcz, site 1 (R. Grygiel, *Osada kultury ceramiki wstęgowej rytej w Woli Kożuszkowej, pow. Mogilno (stanowiska 1)*, FAP, vol. 25: 1975, p. 60 ff); 8 — „fine” pottery; 9 — „coarse” pottery

Ryc. 5. Kultura ceramiki wstępowej rytej na Kujawach. Ze-
stawienie wykresów kumulacyjnych struktur zdobnictwa
ceramiki z wybranych stanowisk:

I — zdobienia typu b, c, h wg R. Grygiela (*Osady...*, tabl. XLIII);
II — typy a, d, i; III — typy f, g; IV — typ e; V — typy l, i, n, o;
VI — typ m; VII — typ s. Pozostałe por. ryc. 4

czej: zmniejszenie się z czasem frekwencji ceramiki „delikatnej” na rzecz „grubej”), udział zdobień w formie wstęp wypełnianych, karbowania krawędzi itd. W sumie większość wymienianych cech uznanych za wyznaczniki chronologiczne możliwa jest do opisu w wyróżnionych kategoriach typologicznych (głównie jednak technologia), a zróżnicowanie zespołów ma charakter nie tylko jakościowy, ale i ilościowy. Jednocześnie nasuwa się tu uwaga, że przy stosunkowo dużych różnicach chronologicznych zmiany ilościowe wyrażające się dużymi cyframi są możliwe do oceny szacunkowej (intuicyjnej), co tłumaczy możliwość poprawnej budowy schematów chronologicznych bez uszczegółowienia metod. Jednakże oczywistą konsekwencją powyższego powinno być stwierdzenie, że stosując dokładniejszą skalę można ująć w sposób wymierny wskaźnikami liczbowymi zróżnicowanie w mniejszych odcinkach czasu.

Wniosek ten skłonił nas do podjęcia próby porównania na płaszczyźnie struktury technologicznej kujawskich zespołów ceramiki KCWR opisanych metodą L. Gabałówny. Prezentacja tych zespołów w formie wykresów frekwencji typów technologicznych (ryc. 4) wskazuje, że można wstępnie przyjąć sugestię tego autora, iż starszy odcinek późnej fazy KCWR na Kujawach reprezentuje prawdopodobnie stan. 3 z Brześcia Kuj., a młodszy stan. 4 i 5 z tejże miejscowości. Uzyskany tą drogą efekt generalnie potwierdza słuszność zarówno datowania proponowanego przez R. Grygiela, jak i zastosowanej przez nas metody. Struktura technologiczna zespołu na stan. 3 jest wyraźnie odrębna od pozostałych, w tym stan. 5 z Brześcia. Natomiast inaczej w tym ujęciu rysuje się problem datowania stan. 4. Umieszczone w zestawieniu jedynie dwa liczniejsze zbiory, które z większym prawdopodobieństwem można uznać za zespoły niż stan. 4 jako całość (jamy 7 i 643), wykazują zróżnicowanie, przy czym jama 7 posiada strukturę zbliżoną do stan. 3¹⁴.

Analogiczny efekt uzyskujemy porównując wykresy frekwencji wyróżnionych w omawianej pracy typów zdobnictwa (ryc. 5). Spostrzeżenie to nie ma jednak mocy dowodowej, gdyż ze względu na kryteria klasyfikacji i ogólność wyróżnionych typów potwierdza wyłącznie korelację zdobnictwa i technologii. Jest zatem raczej pośrednią prezentacją struktury technologicznej.

Ocena wymowy ustalonego zróżnicowania w ramach stan. 4 na tym etapie badań nie może być jednoznaczna. Z jednej strony przekonuje zaprezentowana reguła zmian struktury technologicznej, z drugiej natomiast konieczna jest rezerwa wobec stosowanych oznaczeń jako w wielu przypadkach zbyt ogólnych i subiektywnych. Niezależnie od rozwiązania w sprzeczności tej znajduje pełniejszą motywację postulat udoskonalenia metod analizy, umożliwiających porównanie mniej licznych zbiorów (z pojedynczych obiektów). Uwagi powyższe przestrzegają jednocześnie przed praktyką mechanicznego traktowania materiałów z jednego stanowiska jako jednolitych chronologicznie.

Podsumowanie całokształtu zaprezentowanej analizy można przedstawić w formie następujących wniosków.

1. Omówiona praca jest tylko przykładem pozwalającym dokładniej i możliwie najprościej zanalizować określony typ postawy metodycznej. W tym kontekście jednostronność krytyki może wytłumaczyć zamierzenie uwypuklenia wyłącznie błędów, w celu uświadomienia i sprecyzowania kierunku dalszych badań warunkujących postęp w dziedzinie chronologii.

¹⁴ Jednocześnie jest ona obiektem najbliżej położonym w stosunku do tego stanowiska — por. ryc. 1 i tabl. XLII.

Bandkeramik culture in Kuyavia. Cumulative diagrams of decoration structures of pottery from selected sites:

I — decoration of type b, c, h after R. Grygiel (*Osady...*, pl. XLII);

II — a, d, i; III — f, g; IV — e; V — l, n, o; VI — m; VII — s. For the remaining ones cf. fig. 4

GRUPA TYPOLOGICZNA		I													II				III		IV		V											
GRUPA TECHNOLOGICZNA		A				A/E		A/B				A/C		B		C		D		A/B		B		C		A/C		A		A/B		A/B		
ZDOBIENIE		a	b	a/b	c	n	RT	b	b/j	b	a/b	f/h	h	k	n	n	s	o	n	a	s ₁	s ₂	k	k	k	k	a/b	a	k	k				
HARSTIA / OBIEKT	OBIEKT 10																																	
	OBIEKT 11																																	
	OBIEKT 12 A	1							3																						1	2		
	OBIEKT 12 B						1	1	3		3	1			1	2			6	1			1	1			1	1						
	OBIEKT 12 C			1																														
	W-WA SOND.I					1							1	1			1														1			
	OBIEKT 15	1				1																												
	OBIEKT 16																																	
	OBIEKT 26																																	
	OBIEKT 27																																	

Ryc. 6. Polanowice, woj. Bydgoszcz, stan. 6. Charakterystyka ceramiki KCWR

X — ceramika z domieszką bardzo grubego tuczniwa

2. System klasyfikacji technologii ceramiki L. Gabałówny wykorzystany w formie wykresu frekwencji typów w danym zespole już w obecnej postaci daje znaczne możliwości dokładniejszego datowania. W konsekwencji wymaga on tylko nieznacznej rozbudowy; głównie jednak bardziej szczegółowych i jednoznacznych definicji typów (grup) warunkujących porównywalność opisów różnych autorów.

3. Opracowania od podstaw wymaga system klasyfikacji i zapisu zdobnictwa. Należy postulować, żeby był on całkowicie autonomiczny, to znaczy, by zastosowane kryteria podziału nie wiązały go z pozostałymi cechami ceramiki (np. technologią). Konieczna wydaje się również hierarchizacja wyróżnianych jednostek, np. element zdobniczy — wątek — układ wątków (ów) — ? Takie ujęcie umożliwiłoby wielopłaszczyznową (wielostopniową) prezentację i analizę struktury zdobnictwa oraz jego korelacji z innymi cechami ceramiki.

4. Najbardziej efektywną formą prezentacji materiału ceramicznego są zestawienia tabelaryczne. Wobec zarysowanych wyżej trudności we właściwym jej ujęciu postulować należałoby dwustopniową prezentację (opisu): I — proste, wliczające zestawienie całokształtu cech ceramiki uporządkowanej wg obiektów, II — tabele i wykresy prezentujące strukturę zespołów istotnych z punktu widzenia interpretacji chronologicznej.

5. W konsekwencji powyższego analiza chronologiczna byłaby tylko komentarzem efektów II stopnia prezentacji materiałów.

Realizacja przedstawionych postulatów uwieńczona w formie schematu taksonomii typologiczno-chronologicznej ceramiki dałaby nowe, znaczne możliwości datowania nawet małych zespołów ceramiki, rozwiązując szereg zagadnień głównie z dziezidny gospodarzy (określenie wielkości osad, czasu ich trwania, gęstości zasiedlenia itp.). Pozytywne rezultaty znacznie bardziej zaawansowanych studiów nad ceramiką kultury lendzielskiej na Kujawach, opartych, na analogicznych założeniach metodycznych, mogą być dobrą prognozą co do celowości tak określonego kierunku badań nad KCWR¹⁵.

II. PREZENTACJA CECH CERAMIKI KCWR Z POLANOWIC

Materiał ceramiczny, którym dysponujemy, z uwagi na swoją małą liczebność nie daje możliwości realizacji większości sformułowanych wyżej postulatów (szczególnie punkty 2 i 3). Stąd też do opisu technologicznego zastosowaliśmy bez zmian system

¹⁵ Por. L. Czerniak, A. Kośko, *Badania sondażowe w Inowrocławiu-Mątwach, stan. 5, woj. Bydgoszcz (Przyczynek do badań nad chronologiczno-genetyczną inter-*

NIEOKREŚLONE BRZUSCE																				CZ. PRZYDENNE						RAZEM												
A					A/B					E	B	A/C	B/C	C	D	X	A	A/B	B	C																		
b/c	c	d	d/i	h	k	RT	C	d	d/i	e	e ₁	h	i	k	RT	g	RT	k	s ₁	k	s	k	k	s	ł		h	k	s	k	h	d	d	h	k	k	k	
									1																													1
				1																																		1
1	1	1			1	3	1							1	2	1	1						1		1		1										23	
	1	2		3	3	4	2	1	2		1			2			3	3		3				4	8		1	1							3	1	81	
				1																		1			1	1											5	
	1								1			2	1	8	4		4					2	5	3	1	1		1		1		1	1	1		45		
			1	1	1		3		1																			6	1	1							20	
				1									2	1												1	1									9		
														2																							2	
																								1													1	

Characteristics of the pottery of the Bandkeramik culture:

X — pottery with admixture of very coarse breakstone

L. Gabałówny, a do zdobnictwa i morfologii klasyfikację R. Grygiela z uzupełnieniami nowymi elementami (ryc. 6)¹⁶. Ponadto jedyny liczniejszy zespół ceramiki z omawianego stanowiska (obiekt 12 B) wyodrębniono w formie tabel i wykresu obrazującej strukturę technologiczno-zdobniczą (ryc. 4, 7).

III. CHRONOLOGIA WZGLĘDNA STYKU CERAMIKI KCWR Z POLANOWIC

Na podstawie obserwacji stratygraficznych dokonanych w sondażu I można stwierdzić, że odkryte obiekty reprezentują co najmniej dwie fazy zasiedlenia, przy czym obiekt 12 B odpowiada młodszej, a 12 A starszej fazie (ryc. 2). Mała ilość ceramiki uzyskana z obiektu 12 A (23 ułamki — ryc. 6) nie daje możliwości weryfikacji tej relacji na gruncie analizy typologicznej. Stąd też dalszą analizę zmuzeni jesteśmy ograniczyć do rozpatrzenia chronologii młodszej fazy — obiektu 12 B.

Ogólnie zespół cech ceramiki z obiektu 12 B (ryc. 8) można odnieść do młodszej fazy KCWR na Kujawach, bliżej określonej ostatnio przez R. Grygiela¹⁷. Określenie powyższe precyzuje analiza struktury technologicznej tego zespołu (ryc. 4, 7), która wskazuje, iż odpowiada on młodszemu odcinkowi wspomnianej fazy.

IV. UWAGI KOŃCOWE

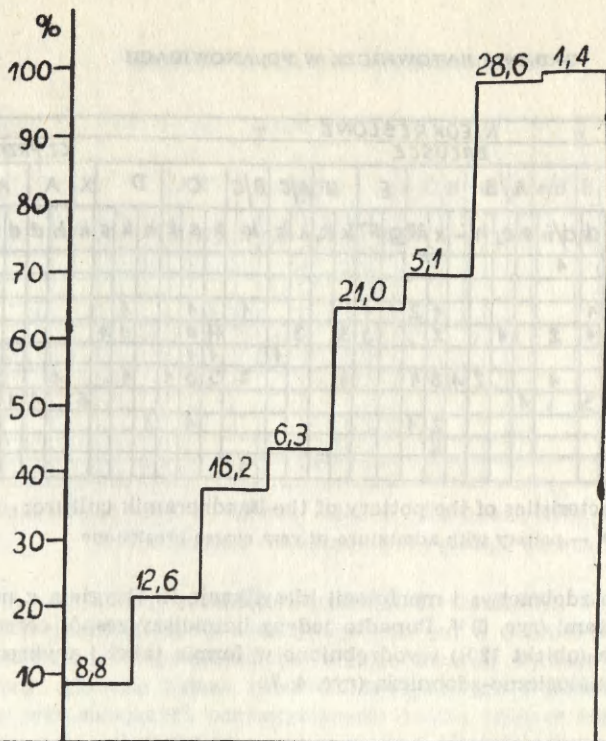
Informacje uzyskane w trakcie omawianych badań umożliwiły sformułowanie wniosków odnośnie do form i stref zasiedlenia na stanowisku 6 w Polanowicach, które skomentujemy w ujęciu chronologicznym.

1. Niemożność uprecyzyjnienia datowania wszystkich obiektów KCWR wobec stwierdzenia dwóch faz osadnictwa wyklucza wnioski co do wielkości osady. Istotne ustalenia z rozpatrywanego punktu widzenia sugeruje natomiast funkcja jamy 12 B. Jej wydłużony kształt przy stosunkowo małej szerokości (ok. 1 m), przy nieregularnym uformowaniu dna sugeruje interpretację jako glinianki mieszczącej się przy

pretacją ugrupowań późnolendzielskich z ceramiką „kątą” na Niżu Polski), Spraw. Arch. t. 32 (w druku); tamże dalsza literatura.

¹⁶ Trudności w zastosowaniu omawianej klasyfikacji zdobnictwa spowodowały, że w wielu przypadkach wprowadziliśmy oznaczenia łączne (ryc. 6). Uzupełnienia: S — por. ryc. 8 b, S₁ — ryc. 8 d, C₁ — ryc. 8 g, ł — okrągły guzek występujący na brzusku bez połączenia z inną formą zdobienia. Ponadto drobne ułamki o zdobieniu rytym nie dające możliwości rekonstrukcji układu wątka oznaczono jako RT.

¹⁷ Grygiel, op. cit., s. 95 n.

RAZEM			7	10	13	5	17	4	23	1	WŁOŚĆ FRAGMENT.
%	SZTUK		3	4	5	6	7	8	9	10	KLASA GRUBOŚCI
3,7	3	3	3								RT E
3,7	3	3		3							RT AE
19,7	16	10	4		1	3	4				NZ RT A P
17,3	14	10		2	1		1	1			NZ RT AB RT/PL
6,2	5	2		2	1						NZ P/PL AC
7,4	6					1	4	1			NZ B
38,3	31	8				1			15		NZ P C P/PL
3,7	3	1					1	1			NZ P D P/PL
100 = 81	46 = 56,7%		RT(RT/PL) = 58,6, P(PI/PL) = 41,4%								

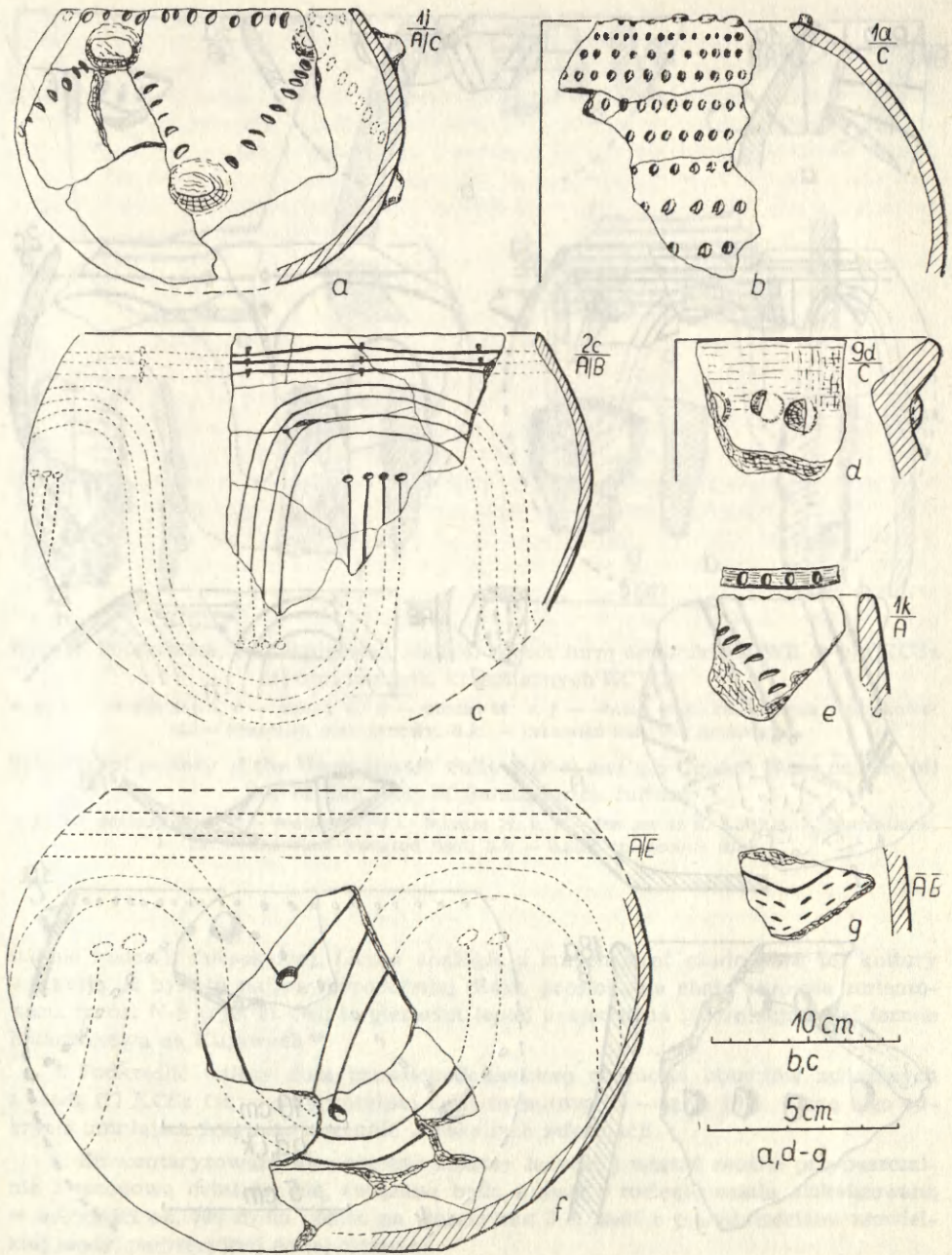
TECHNOLOGIA I ZDOBIENIE

Ryc. 7. Polanowice, woj. Bydgoszcz, stan. 6, obiekt 12B. Wykres kumulacyjny grubości ścianek bocznych naczyń w korelacji z zestawieniem procentowym frekwencji typów technologii i zdobnictwa ceramiki:

RT – zdobienia „ryte”; P – „palcowe”; PL – guzki

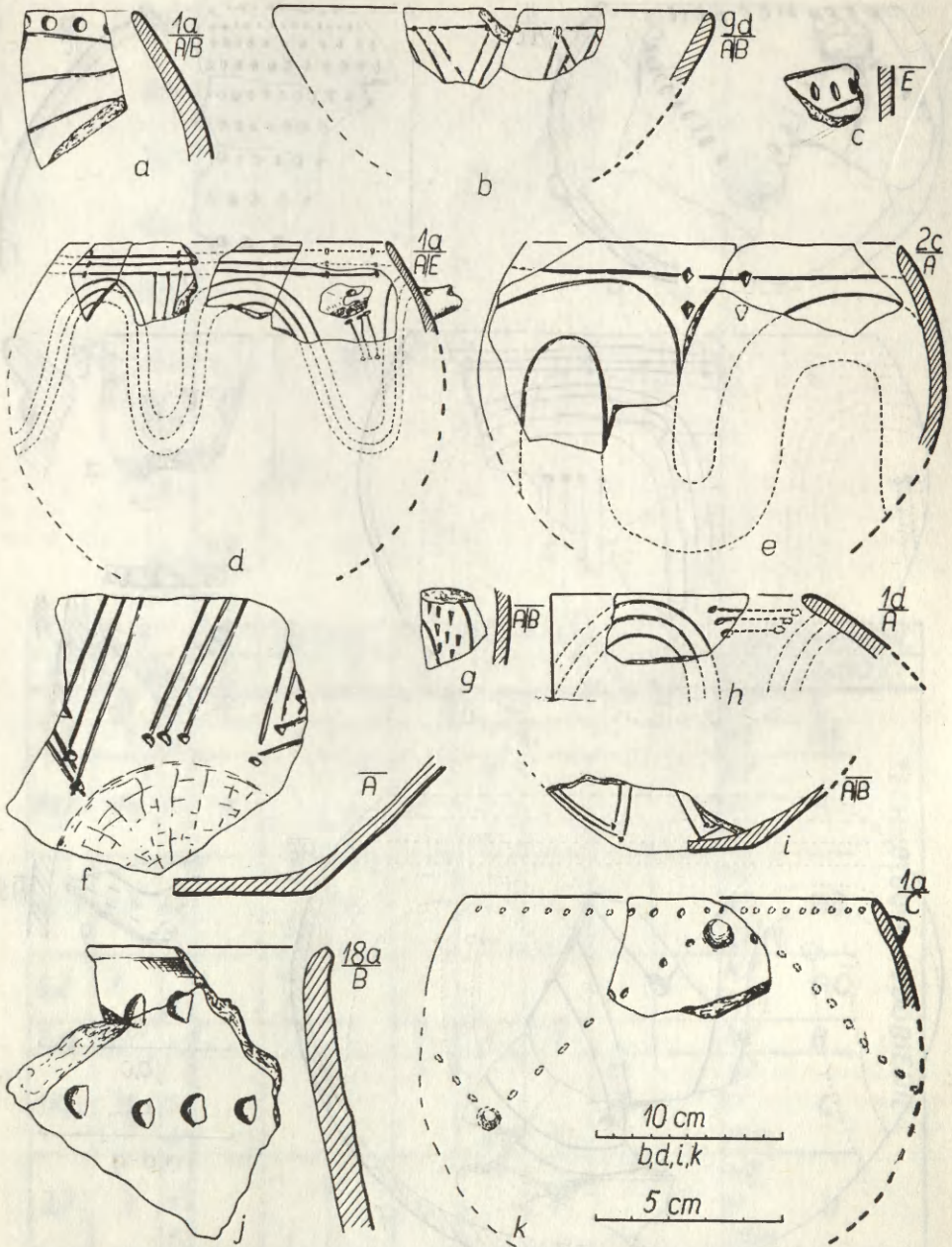
Cumulative diagram of the thickness of side walls of vessels in correlation with the frequency ratio of types of technology and decoration of pottery:

RT – „engraved” ornament; P – „finger-tip” ornament; PL – knobs

Ryc. 8. Polanowice, woj. Bydgoszcz, stan. 6, obiekt 12 B. Wybór form ceramiki KCWR
 W liczniku podano typ krawędzi, w mianowniku typ technologii

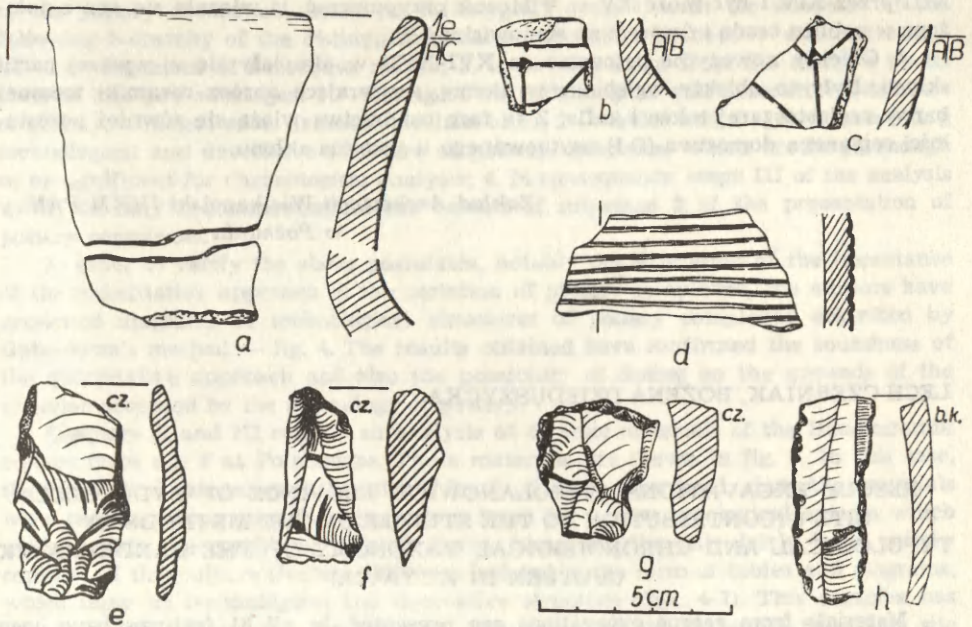
Selection of pottery forms of the Bandkeramik culture
 The numerator contains the rim type, and the denominator, the type of technology

Ryc. 9. Polanowice, woj. Bydgoszcz, stan. 6. Wybór ceramiki KCWR:
a, b — sondaż I warstwa kulturowa; *c-e* — obiekt 12 A; *f-k* — obiekt 15

Selection of pottery of the Bandkeramik culture:

a, b — sondage I, culture layer; *c-e* — feature 12 A; *f-k* — feature 15

Ryc. 10. Polanowice, woj. Bydgoszcz, stan. 6. Wybór form ceramiki KCWR (a-c) i KCSz (d) oraz narzędzi krzemiennych KCWR:

a, g, h — obiekt 16; b, c — obiekt 15; d — obiekt 19; e, f — obiekt 12 B. Oznaczenia dodatkowe: cz. — krzemień czekoladowy, b.k. — krzemień bałtycki kredowy

Selection of pottery of the Bandkeramik culture (a-c) and the Corded Ware culture (d) and of flint tools of Bandkeramik culture:

a, g, h — feature 16; b, c — feature 15; d — feature 19; e, f — feature 12 B. Additional denotations: cz. — chocolate-coloured flint, b.k. — Baltic cretaceous flint

ścianie budowli mieszkalnej. Liczne analogie z innych stref osadnictwa tej kultury wskazują, iż była to najprawdopodobniej długa, prostokątna chata słupowa zorientowana na osi N-S (ryc. 2). Jest to pierwsza lepiej uzasadniona informacja o tej formie budownictwa na Kujawach¹⁸.

2. Podkreślić należy duże prawdopodobieństwo obecności obiektów związanych z osadą (?) KCSz fazy kontynentalnej („starosznurowej”) — ryc. 10 d. Wagę tego odkrycia umniejsza fragmentaryczność uzyskanych informacji.

3. Zinventaryzowane dwa obiekty kultury łużyckiej wiązać można przypuszczalnie z sezonową działalnością, związaną bądź z dużą i rozległą osadą zlokalizowaną w odległości ok. 700 m na północ na stanowisku 3¹⁹, bądź z pozostałościami niewielkiej osady, peryferyjnej do tej ostatniej.

4. Osadnictwo średniowieczne reprezentowane przez 4 obiekty skupia się przede wszystkim w niższej partii skłonu na obszarze przypuszczalnie 1 ha, można więc przypuszczać, iż była to niezbyt rozległa, kilkudworcza osada, egzystująca od schyłku

¹⁸ Grygiel, *op. cit.*, s. 26 n.

¹⁹ Por. B. Dzięduś, *Badania wykopaliskowe w rejonie Polanowic w latach 1968, 1971-1972*, Komunikaty Archeologiczne, 1978, s. 9-15.

XIII przez XIV i być może XV w.²⁰ Można przypuszczać, iż wiązała się ona z położoną w pobliżu osadą i dworem na stanowisku 4²¹.

5. Obiekty nowożytne datowane na XVI-XVII w. skupiały się w wyższej partii skłonu. Były to obiekty wgłębione w ziemię, zawierające oprócz ceramiki toczzonej barwy ceglastoszarej także i kafle. Z tą fazą osadnictwa wiążą się również pozostałości ceglano domostwa (O 1) usytuowanego u podnóża skłonu.

*Zakład Archeologii Wielkopolski IHKM PAN
w Poznaniu*

LECH CZERNIAK, BOŻENA DZIEDUSZYCKA

RESCUE EXCAVATIONS AT POLANOWICE, PROVINCE OF BYDGOSZCZ,
SITE 6 (CONTRIBUTION TO THE STUDIES ON THE METHODS OF
TYPOLOGICAL AND CHRONOLOGICAL TAXONOMY OF THE BANDKERAMIK
CULTURE IN KUYAVIA)

Materials from rescue excavations are presented. In all 31 features have been discovered, of which 9 represent the Late Bandkeramik culture, 7 the Corded Ware culture, 2 the Lusatian culture, 4 are of medieval period (close of the 13th, 14-15th cent.), 3 date from modern times (16th-17th cent.), and 6 are of indeterminate chronology.

The main part of this paper (chapter I) contains the estimation of the methods used in the typological-chronological taxonomy of the Bandkeramik culture pottery from Kuyavia. On the basis of the latest publications of these materials (cf, footnote 9) the authors analyse the methods used in the typological classification, presentation, and dating of ceramic materials. They think that the principal defect of source publications, including also that mentioned above, consists in the lack of any system in the research procedure which comprises the following stages of analysis: stage I (typology of technological and stylistic features of pottery) is principally characterized by inconsequence and oversimplification (generalization) of the typological classification; stage II (presentation of materials) contains description of materials in the form of tables in which typological categories distinguished in stage I are used; stage III (chronological analysis) in this procedure is usually a classic observation of „dating elements” isolated from a broader context (quantitative analysis), including intuitively determined changes of their quantity. A distinct gap thus exists between stages I and III, which consists in the difference in methods and notions used in the analysis. This gap impairs the soundness of thus conceived taxonomy and of the presentation of the materials based on the taxonomy.

In summing up the estimation of the methods used in the analysis of the pottery of the Bandkeramik culture in Kuyavia the authors postulate: 1. to develop the system of technological classification of the pottery as worked out by L. Gabałówna, with more exact definition of the types; 2. to work out anew the classification system

²⁰ Ceramika odkryta w tych obiektach nawiązuje do „zespołu” z badań powierzchniowych: 6 fragm. naczyń całkowicie obtaczanych niezdobionych, grubościennych i cienkościennych, 1 brzeg naczynia podtoczonego, 3 brzuśce naczyń cienkościennych zdobionych ornamentem żłobków, 11 fragm. naczyń toczonych stalowszarych, 4 fragm. uch naczyń toczonych barwy ceglastej.

²¹ Dzieduszycka, *Badania...*, s. 11.

of the pottery decoration, based on R. Grygiel's system, with the adoption of the following hierarchy of the distinguished units: decorative element — decorative motif — arrangement of decorative motifs; 3. to develop stage II of the analysis by its division into two substages: 1 — listing of all technological and decorative attributes of pottery, arranged after archaeological features, 2 — tables and diagrams presenting technological and decorative structure of pottery complexes which are large enough to be significant for chronological analysis; 4. in consequence, stage III of the analysis would be only a commentary of the results of sub-stage 2 of the presentation of pottery complexes.

In order to verify the above postulates, notably the estimation of the importance of the quantitative approach in the seriation of pottery complexes, the authors have presented diagrams of technological structures of pottery complexes described by Gabalówna's method — fig. 4. The results obtained have confirmed the soundness of the quantitative approach and also the possibility of dating on the grounds of the criterion provided by the technology of pottery.

Chapters II and III contain an analysis of ceramic materials of the Bandkeramik culture from site 6 at Polanowice. These materials are shown in fig. 6. In this case, the typological categories distinguished by R. Grygiel were used. since the materials were not numerous enough to provide a basis for a new typological system which would satisfy the conditions defined above. Moreover, the only fairly large pottery complex of this culture (feature 12B) was isolated in the form of tables and diagrams, which show its technological and decorative structure (figs. 4-7). This complex has also provided a basis for chronological comparison of the materials from this site with other complexes from Kuyavia (fig. 4).

On the grounds of the analysis of the shape and orientation of feature 12 B (fig. 2) the presence of trapeze-shaped longhouses on site 6 at Polanowice is suggested. It is also possible that features associated with a settlement from the earliest phase of the Corded Ware culture are present on this site.

